

**FUNDAMENTELE REALISTE
ALE POLITICII EXTERNE AMERICANE
DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL**

LEONIDA MOISE

Abstract. *After the Second World War USA carried on an intensive diplomatical activity in order to identify the real intentions of USSR. The experts conclusions, in connection with the communist propaganda clearly oriented against the West, determined the American authorities to adopt firm measures for the counteraction of the communist forces offensive which focused on Europe, firstly, and, subsequently, on the accomplishing of the world communist revolution. An essential role in the foundation of the foreign American policy in this time was held by George Kennan, ex-US ambassador in Moscow and, at the same time, a well-known researcher in the field of international relations, whose ideas grounded the American strategy after the Second World War. As a consequence of the tension of the international situation, US adopted a realistic position which was, in the beginning, a restraining policy followed by a releasing policy, with the hope that USSR will operate some corrections which will give them the opportunity to manifest themselves as a great legitimate power in the international system. Truman doctrine, Marshall Plan and NATO were the means by which USA tried to face the peculiar threats of Cold War period.*

Politica externă americană a anilor '40 a fost puternic marcată de personalitatea președinților americani Roosevelt și Truman. Președintele Roosevelt considera că principalele amenințări la adresa securității S.U.A. erau Germania și Japonia. Pentru a contracara astfel de tendințe era luată în calcul și o eventuală soluție militară. Deși Roosevelt avea o aversiune declarată față de regimul politic din U.R.S.S., în practică a manifestat o poziție realistă, în mare parte influențată și de postura de victimă a Uniunii Sovietice, după ce aceasta a fost atacată de Germania. Roosevelt aprecia că statutul de mare putere al Uniunii Sovietice obliga celelalte mari puteri din concertul internațional să țină cont de acest fapt, deoarece niciun sistem internațional nu ar fi funcționat corespunzător dacă U.R.S.S. ar fi fost exclusă. De aceea propunea ca U.R.S.S. să fie implicată în schimbul mondial de valori, în ultimă instanță să i se recunoască chiar și zonele de influență, în schimbul adoptării unui stil moderat pe plan internațional. În

concepția lui Roosevelt, nu neapărat ideologia U.R.S.S. determina ca acest stat să promoveze o politică externă ostilă pe plan internațional. O posibilă reacție a U.R.S.S. în această manieră ar fi justificată — susținea Roosevelt — ca urmare a tratamentului aplicat Uniunii Sovietice în perioada interbelică. În acest sens, erau amintite o serie de acțiuni ale Occidentului, campania Aliatilor împotriva Rusiei comuniste după primul război mondial, izolarea diplomatică din anii '30 etc., care justificau un anumit comportament din partea sovietică.

La Yalta, președintele Roosevelt, consecvent principiilor sale, a reușit să convingă U.R.S.S. să devină membru al O.N.U., să semneze Declarația asupra Europei Libere și să se stabilească sferele de influență.

Acest moment a constituit apogeul politicii promovate de Roosevelt în relațiile cu U.R.S.S.¹

Paralel cu doctrina Roosevelt, în S.U.A. s-a dezvoltat și un alt punct de vedere referitor la politica Uniunii Sovietice. Acesta era rezultatul cercetărilor unui grup restrâns de specialiști, amplasați la ambasada americană de la Riga, care aveau misiunea de a analiza în mod deosebit politica externă a U.R.S.S. Rezultatele și concluziile acestui grup, care și-a început activitatea în anii '20 când S.U.A. nu aveau normalizate relațiile cu U.R.S.S., au fost desemnate de Daniel Yergin, un alt specialist al perioadei Războiului Rece, cu sintagma Axiomele de la Riga². O concluzie interesantă, care infirma caracterul optimist al concepției lui Roosevelt, era faptul că U.R.S.S. era considerată în percepția grupului amintit drept o mare putere expansionistă și profund antidemocratică, evidențiindu-se tendința spre totalitarism. De asemenea, ideologia era considerată ca fiind generatoare a unei astfel de politici în plan extern, iar diplomația sovietică era modalitatea prin care se transpunea în practică.

După încheierea celui de-al doilea război mondial, s-a dovedit în scurt timp că evoluțiile din politica mondială nu confirmă speranțele hotărârilor de la Yalta. Impunerea modelului sovietic în țările aflate în sfera de influență a U.R.S.S. a fost un semnal clar al politicii pe care urma s-o promoveze această țară pe plan internațional. Ultimele cercetări în domeniu atestă că a fost o greșeală diplomatică din partea S.U.A. când președintele Truman a anulat în 1945, imediat după război, acordul de împrumut către U.R.S.S.³. Anularea de către S.U.A., în mod unilateral, a acestui ajutor financiar de care Uniunea Sovietică avea mare nevoie a închis, în opinia unor analiști, un canal de negociere care, probabil, ar fi produs o anumită schimbare în comportamentul sovieticilor. Faptul că Uniunea Sovietică promova o politică externă în contradicție cu spiritul hotărârilor de la Yalta a determinat administrația americană să-și însușească ideile grupului de la Riga și să conștientizeze necesitatea adoptării unei atitudini mai intransigente față de U.R.S.S.

Pentru a-și clarifica anumite rezerve, în vederea adoptării unei anumite poziții oficiale, Departamentul de Stat a transmis ambasadei americane de la Mos-

¹ Ștefano Guzzini, *Realism și relații internaționale*, Iași, Editura Institutul European, 2000, p. 110.

² Daniel Yergin, *Shattered Peace, The Origins of the Cold War and the National Security State*, New York, Houghton Mifflin Penguin, 1978, p. 16.

³ George Herring, *Strategy, Diplomacy, the Origins of the Cold War*, New York, 1973, p. 12.

cova o cerere prin care solicita ultimele analize ale experților americani referitoare la politica U.R.S.S. Rezultatul a fost o faimoasă telegramă care era compusă din nu mai puțin de 8.000 de cuvinte și se constituia într-un veritabil rechizitoriu la adresa Uniunii Sovietice, mai ales în ceea ce privește politica sa externă. Autorul telegramei, George Kennan, unul dintre cei mai avizați specialiști în problemele sovietice, accentua caracterul predominant agresiv al politicii externe a U.R.S.S. Kennan sublinia, de asemenea, că politica sovietică se inspiră din tradiționalismul rus, deoarece la baza ei se află nevoia de extindere continuă a granițelor, drept pretext pentru a asigura securitatea imperiului. Noua viziune asupra politicii externe a U.R.S.S. propusă de Kennan a fost considerată cea mai apropiată de realitate, determinând ca în final Uniunea Sovietică să fie percepută ca un adversar. Intervenția U.R.S.S. în criza din Iran, la începutul anului 1946, și cererea lui Stalin de a modifica Tratatul de la Montreux, care reglementa accesul prin strâmtoarea Dardanele, sau hotărârea sovieticilor de a nu face parte din Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional au fost doar câteva inițiative pe plan extern ale U.R.S.S. care au determinat S.U.A. să adopte politica de îngrădire. În final, administrația americană a adoptat concluzia lui Kennan, potrivit căreia baza politicii externe a S.U.A. trebuie să presupună „o îngrădire pe termen lung, răbdătoare dar fermă și vigilentă a tendințelor expansioniste ale Rusiei... o politică a îngrădirii ferme, menită a opune Rusiei o contraforță implacabilă, ori de câte ori dă semne că ar atenta la interesele unei lumi pașnice și stabile”⁴. Prin urmare, conceptul de îngrădire desemnează politica oficială a S.U.A. dusă pe plan extern în perioada Războiului Rece. De asemenea, termenul mai este folosit pentru a prezenta un principiu de politică externă care făcea parte din strategia S.U.A. și a aliaților săi pe toată perioada cât a durat Războiul Rece⁵.

Interesant este, însă, faptul că George Kennan în memoriile sale revine asupra conceptului de îngrădire, susținând că semnificația adoptată de guvernul american nu corespunde celei pe care el a încercat să o prezinte în lucrările sale. În acest sens, Kennan amintea că intenția sa a fost să prezinte îngrădirea politică a unui pericol politic și nu o îngrădire prin mijloace militare, criticând de asemenea extinderea capacității militare a S.U.A. dincolo de Europa Occidentală și emisfera vestică și exacerbarea pericolului comunist. „Dacă în anul 1947 am fost autorul doctrinei unei politici de îngrădire, acea doctrină și-a pierdut o mare parte din rațiunea de a fi odată cu moartea lui Stalin și cu dezvoltarea conflictului chino-sovietic. Resping în mod categoric orice eforturi de a se implica astăzi această doctrină în situații pentru care nu are niciun fel de relevanță”⁶.

La 12 martie 1947, într-un discurs istoric, președintele Truman declara sprijinul necondiționat al S.U.A. pentru popoarele libere care rezistă tensiunilor din exterior. La 22 mai 1947 se aprobă legea prin care S.U.A. devenea lider în cruciada anticomunistă. Doctrina Truman începea din acel moment să direcționeze politica internațională a S.U.A. și coincidea cu împărțirea lumii în două noi tabere care va dăinui pe toată durata Războiului Rece.

⁴ George Kennan, *American Diplomacy 1900-1950*, Chicago, 1951, p. 119.

⁵ Ștefano Guzzini, *op.cit.*, p. 106.

⁶ Graham Evans, Jeffrey Newnham, *Dictionar de Relații Internaționale*, Editura Universal Dalsi, 2001, p. 107.

Explicația pe care o dă George Kennan politicii externe a U.R.S.S. pornește de la istoricul acestei țări, arătând că Rusia a fost supusă de-a lungul timpului la numeroase invazii, situație ce a creat în psihologia poporului rus un acut sentiment de insecuritate, ce s-a extins și la elita conducătoare. Așadar, sublinia Kennan, nu ideologia comunistă este originea comportamentului sovietic, ci tradiția transmisă de la Rusia țaristă, în virtutea căreia politica externă avea un pronunțat caracter expansionist⁷.

U.R.S.S. fiind un stat pragmatic, își subordona ideologia obiectivelor strategice, altfel spus, ideologia depindea de scopurile politice și nu invers. În acest sens, Kennan sublinia: „Aceasta înseamnă că adevărul nu este o constantă, ci este de fapt creat intenționat, pentru anumite scopuri, de liderii sovietici înșiși. Adevărul poate varia de la o săptămână la alta și de la o lună la alta.”⁸.

O caracteristică importantă a expansionismului sovietic remarcată de Kennan era că acțiunea militară nu urmărea un scop în sine, esența politicii externe sovietice fiind realizarea unei hegemonii politice, deoarece implicarea într-o revoluție socialistă mondială, care să conducă nemijlocit la cuceriri de noi teritorii, necesita eforturi financiare și materiale pe care U.R.S.S. nu-și permitea să le facă. De aceea, politica externă sovietică era percepută ca o formă a politicii puterii, în care obiectivul central îl reprezenta analiza interesului în condițiile promovării principiului „corelării de forțe”, ca instrument esențial al realizării unei astfel de politici. Prin „corelarea de forțe”, politicienii sovietici înțelegeau folosirea tuturor metodelor, atât la nivel oficial, cât și neoficial, pentru promovarea pe plan internațional a politicii sovietice. Aceasta presupunea dezvoltarea complexului militar-industrial, care reprezenta una din forțe, din care rezulta puterea U.R.S.S., și folosirea oricărei oportunități apărute pe plan mondial care putea determina slăbirea adversarului, respectiv încurajarea mișcărilor de stânga și a conflictelor din lumea capitalistă. De asemenea, ori de câte ori situația permitea, granițele trebuiau extinse, sferele de influență deveneau un domeniu asupra căruia nu se purtau niciun fel de negocieri⁹.

Având la dispoziție principalele direcții ale politicii externe sovietice, S.U.A. și-au putut fundamenta propria politică de securitate, care potrivit lui Kennan se baza pe două elemente principale: îngrădirea și schimbarea. Conform abordării lui Kennan, S.U.A. trebuiau să-și asume acest rol, având în vedere poziția lor de lider al lumii capitaliste care-i conferea statutul de legitimitate și putere de a se opune expansionismului sovietic. Având în vedere că resursele americane erau și ele limitate, Kennan considera că sunt de interes major pentru securitatea S.U.A. doar cinci zone de pe glob, respectiv: S.U.A., Marea Britanie, Germania, Japonia și U.R.S.S. Precizând că sursa comportamentului sovietic trebuie căutată nu în ideologia sistemului, ci în tradiționalismul său, Kennan propunea o politică americană antisovietică și nu anticomunistă: „Este de la sine înțeles că pentru realizarea unei înțelegeri reușite cu Rusia, guvernul străin în cauză ar trebui să

⁷ Ștefano Guzzini, *op. cit.*, p. 106.

⁸ George Kennan, *op. cit.*, p. 117.

⁹ Ștefano Guzzini, *op. cit.*, p. 116.

rămână întotdeauna calm și stăpân pe sine și că pretențiile sale față de politica Rusiei trebuie formulate în așa fel încât să lase loc unei flexibilități care să nu știrbească prea mult prestigiul Rusiei¹⁰.

În viziunea lui Kennan, îngrădirea trebuia aplicată în trei etape. În prima etapă, trebuia exercitată o presiune internațională pentru susținerea acelor forțe care se puteau sustrage controlului sovietic, și în final se putea declanșa regenerarea sistemului socialist din interior. În etapa a doua, S.U.A. urmăreau să realizeze o balanță a puterii stabilă și multipolară prin atragerea de noi aliați care trebuiau să-și asume o parte din răspunderile S.U.A. întărind astfel frontul forțelor democratice. Și, în sfârșit, în etapa a treia, obiectivul principal îl constituia realizarea unor modificări în plan conceptual ale politicii internaționale a U.R.S.S.: „Statelor Unite le stă în putere să mărească foarte mult presiunile sub care trebuie să opereze politica sovietică, să forțeze Kremlinul la un grad mult mai mare de moderație și restrângere decât constatare în ultimii ani și să încurajeze astfel acele tendințe care se vor concretiza fie în prăbușirea, fie în moderarea treptată a puterii sovietice. Nicio mișcare mistică sau mesianică nu poate face față la nesfârșit obstacolelor fără a se adapta în cele din urmă, într-un fel sau altul, logicii stării de lucruri existente¹¹.

Până la urmă, Kennan admite că viitorul confruntării dintre cele două superputeri va aparține aceleia care va reuși să câștige competiția pe plan intern, îndeplinind astfel cerințele legitime ale societății. Proliferarea armelor de nimicire în masă a constituit domeniul în care cele două superputeri au menținut o competiție de-a lungul întregii perioade a Războiului Rece și, tocmai datorită descurajării nucleare reciproce, nu a fost posibil un incident major între S.U.A. și U.R.S.S. Au fost însă și momente când S.U.A. au adoptat destinderea pe plan internațional, mizând pe faptul că mesajul lor va fi înțeles și în ultimă instanță autoritățile sovietice vor adopta o politică externă din care să dispară accentele expansioniste.

Practic, toată perioada Războiului Rece a fost caracterizată de această alternanță între politica de îngrădire și cea de destindere, astfel că dispariția sistemului comunist a venit ca o confirmare a doctrinei americane.

Declarația președintelui american Truman din martie 1947 a fost percepută în societatea americană ca o veritabilă declarație de război rece a S.U.A. la adresa nu numai a U.R.S.S., dar și a comunismului în general. În esență, declarația cuprindea hotărârea S.U.A. de a „susține popoarele libere care rezistă încercărilor de aservire din partea unor minorități înarmate sau a presiunilor venite din exterior¹².

George Kennan s-a arătat realmente surprins de declarația președintelui american, deoarece prin conținutul ei reprezenta de fapt o declarație de război împotriva comunismului, ceea ce fundamenta doctrina administrației Truman pe o perspectivă anticomunistă și nu antisovietică. În felul acesta, comenta Kennan,

¹⁰ George Kennan, *op. cit.*, p. 119.

¹¹ *Ibidem*, p. 127.

¹² Constantin Hlihor, *Istoria secolului XX*, București, 2000, p. 85.

S.U.A. se angajau să lupte împotriva oricărei manifestări de sorginte comunistă de pe glob și să sprijine în mod automat orice mișcare anticomunistă. Kennan a criticat, de asemenea, caracterul militar al doctrinei Truman, deoarece U.R.S.S. la vremea respectivă constituia doar o amenințare politică, nu și militară. De altfel, Kennan se pronunța categoric împotriva Alianței Atlanticului de Nord, considerând-o o instituție inadecvată situației din Europa, și a cărei existență nu conducea decât la agravarea tensiunii dintre Est și Vest. Existența unui sistem internațional bipolar presupunea un echilibru al puterii de sumă zero, prin care orice acumulare la unul din actorii principali era urmată de o contrareplică a celuilalt actor. Organizația militară a S.U.A. și a Europei, N.A.T.O., a fost urmată de înființarea Tratatului de la Varșovia, organizație militară a țărilor din blocul socialist în care rolul de lider revenea Moscovei. În același timp, S.U.A. au trebuit să lupte cu efectul de bumerang pe care l-a generat doctrina Truman. Extinzând garanțiile americane la nivel global, S.U.A. s-au văzut nevoite să-și onoreze toate angajamentele, pentru ca descurajarea să fie credibilă. Menținerea imaginii de mare putere era un lucru deosebit de important pentru a controla elementul psihologic al puterii. Implicarea S.U.A. în Vietnam demonstrează concludent această perspectivă. În realitate s-a dovedit că războiul din Vietnam, sau mai bine zis eșecul american din această confruntare, s-a datorat unor erori conceptuale. Înainte de toate, importanța exagerată care s-a acordat Asiei de Sud-Est în contextul menținerii ordinii mondiale s-a dovedit a fi un calcul greșit al administrației americane, care nu a putut discerne interesele esențiale de cele secundare. Interesant de relevat este că S.U.A. au fost afectate mai mult de forma pe care a luat-o implicarea în Vietnam, decât de angajarea în sine. La un moment dat s-a ajuns în situația ca S.U.A., în urma angajării masive din punct de vedere militar, să nu mai poată da înapoi și să se afunde tot mai mult într-un conflict al cărui deznodământ nu era greu de anticipat.¹³

Revenind la doctrina Truman, trebuie precizat faptul că ea a rămas în istoria Războiului Rece drept reperul cel mai important în faza de debut a perioadei care a determinat o anumită conduită din partea S.U.A. față de principalul adversar, U.R.S.S. Chiar dacă ulterior au fost aplicate o serie de corective, atmosfera de ostilitate și de confruntare dintre cele două mari puteri s-a menținut, fiind o importantă caracteristică a acestei etape istorice a secolului XX.

Situația economică a Europei după cel de-al doilea război mondial a determinat S.U.A. să acorde imediat un ajutor economic statelor europene, mai ales că exista potențial riscul ca din care consecințelor dezastruoase ale războiului, influența U.R.S.S. asupra unor țări din Europa Occidentală să devină o realitate.

La începutul lunii mai 1947 în cadrul Departamentului de Stat s-a constituit un birou special de planificare politică, condus chiar de George Kennan, care avea misiunea de a elabora un program economic și financiar pentru Europa¹⁴.

O lună mai târziu, la 5 iunie 1947, secretarul de stat american George Marshall declara cu prilejul unei vizite la Universitatea Harvard că S.U.A. vor

¹³ Ștefano Guzzini, *op. cit.*, p. 126.

¹⁴ *Ibidem*, p. 121.

face tot ce este posibil pentru a ajuta Europa să-și revină economic, cerând europenilor să-și definească opțiunile: „Nu ar fi nici convenabil, nici eficace ca acest guvern (guvernul american, n.r.) să încerce să stabilească unilateral un program destinat să pună pe picioare Europa din punct de vedere economic. Aceasta este treaba europenilor. Inițiativa trebuie să vină din Europa. Rolul acestei țări ar trebui să consiste în a furniza un ajutor prielnic pentru elaborarea unui program european și, în consecință, să sprijine acest program în cea mai mare măsură posibilă”¹⁵.

Propunerea lui Marshall se adresa întregii Europe, deși în mesaj se simțea o ușoară rezervă: „Programul va trebui să fie agreat de majoritatea, dacă nu de totalitatea națiunilor europene”¹⁶.

Deși planul Marshall se adresa și țărilor aflate sub influența Moscovei, după ce U.R.S.S., prin vocea ministrului său de externe, Molotov, a denunțat propunerea americană ca fiind rezultatul politicii marilor puteri capitaliste de a-și subordona economic și politic statele care acceptă ajutorul american, rând pe rând toate aceste țări, inclusiv România, au refuzat participarea la oferta făcută de S.U.A.¹⁷

U.R.S.S., la rândul său, putea beneficia de ajutorul american. Faptul însă că n-a aderat la sistemul hotărât de Conferința de la Bretton Woods, respectiv să devină membră a Băncii Mondiale și a Fondului Monetar Internațional, era un semn clar al orientării sovietice. Nu este mai puțin adevărat că partea americană condiționa acordarea creditelor de obligația autorităților sovietice de a furniza periodic informații referitoare la situația rezervelor de aur sau la situația financiară. Majoritatea analiștilor sunt unanimi în a aprecia că refuzul sovieticilor a fost determinat de teama că intrând în cooperare cu sistemul capitalist, care oferea o altă perspectivă cetățenilor sovietici, să nu fie compromise principiile și modul de viață comunist¹⁸.

Statele europene care au beneficiat de planul Marshall s-au reunit în Organizația Europeană pentru Cooperare Economică, care s-a transformat mai târziu în Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, a cărei principală menire era distribuirea banilor. Kennan a încercat și o colaborare politică, în sensul de a coordona acțiunile țărilor vest-europene cu ale S.U.A., în scopul de a realiza un echilibru multipolar al puterii în Europa¹⁹.

Destinderea, ca element alternativ al perioadei Războiului Rece, a apărut în timpul administrației Nixon și a fost susținută de unul din cei mai valoroși colaboratori ai săi, Henry Kissinger. Conștiente de riscurile la care se expun, S.U.A. au promovat o nouă doctrină potrivit căreia nu se puteau implica în orice mișcare anticomunistă sau în orice conflict apărut în relațiile internaționale, în locul echilibrului de sumă zero fiind adoptată o atitudine mai flexibilă. Se făcea

¹⁵ Andre Fontaine, *Istoria războiului rece*, vol. 2, București, Editura Militară, 1992, p. 97.

¹⁶ Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria Secolului XX*, vol. II, *Lumea între război și pace (1945-1973)*, Editura All, București, 1998, p. 37.

¹⁷ Constantin Hlihor, *op. cit.*, p. 86.

¹⁸ Andre Fontaine, *op. cit.*, p. 94.

¹⁹ Stefano Guzzini, *op. cit.*, p. 122.

în felul acesta distincție între interesele fundamentale și cele periferice, S.U.A. urmând să se implice doar în acele conflicte care erau de interes major pentru securitatea țării. Imaginea S.U.A. a avut foarte mult de suferit în timpul războiului din Vietnam, atât în interior cât și în exterior, situație de care a profitat U.R.S.S., care a declanșat o puternică ofensivă diplomatică în țările în curs de dezvoltare pentru a-și promova interesele.

Reacția americană la politica Uniunii Sovietice a fost punerea în centrul acțiunilor desfășurate pe plan extern a unor teme extrem de mediatizate, cum ar fi condiția umană și drepturile omului.

Destinderea adoptată de administrația americană în timpul mandatului președintelui Nixon se încadra în limitele îngrădirii, dar constituia o variantă mai puțin militară a acesteia²⁰.

În percepția președintelui Nixon, având în vedere posibilitatea limitată a S.U.A. de a gestiona problemele mondiale, administrația americană trebuia să pornească de la regionalizarea conflictelor, iar angajarea militară să se producă numai în circumstanțe bine clarificate, și numai atunci când pericolele identificate reprezentau reale amenințări la adresa S.U.A. sau a principalilor lor aliați: „În primul rând S.U.A. își vor respecta toate angajamentele prevăzute în tratate. În al doilea rând, vor oferi protecție dacă puterea nucleară va amenința libertatea unei națiuni aliate nouă sau a unei națiuni a cărei supraviețuire o considerăm vitală pentru securitatea noastră. În al treilea rând, în cazurile în care este vorba de alte tipuri de agresiune, vom furniza asistență militară sau economică, în conformitate cu prevederile tratatelor angajate de noi. Dar vom cere națiunilor direct amenințate să-și asume principala responsabilitate în furnizarea de forță umană pentru propria apărare”²¹.

Ținând cont de anumite contradicții apărute în lumea comunistă, S.U.A., promovând o politică externă mult mai maleabilă, au reușit să întrețină rivalitatea dintre cele două mari puteri comuniste, China și U.R.S.S., realizând temporar o înțelegere cu una din ele.

S-a demonstrat că este posibil pentru moment, în anumite condiții, caracteristice unei anumite perioade, să se înfăptuiască chiar un compromis cu o parte din forțele adverse, pentru a neutraliza celelalte forțe, speculând anumite neînțelegeri și diferențe din sistemul comunist.

²⁰ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment a Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, Oxford, 1982, p. 297.

²¹ *Ibidem*, p. 298.